

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Сучасна транскультурна епоха, що характеризується глобалізацією проблем і взаємозв'язків, радикальними змінами у політичній, соціальній, економічній сферах життя нашого суспільства, розбудовою національної системи освіти, потребує нових форм співіснування. Агресивність, конфронтаційність, відчуженість мають поступитися місцем гуманному, толерантному ставленню людей один до одного, взаєморозумінню й довірі, тобто суспільно прийнятним морально-етичним нормам людських взаємин.

Як відомо, саме морально-етичне виховання дітей та молоді, їх підготовка до активної, творчої, соціально значущої, сповненої особистісного сенсу життєдіяльності є найважливішим складником розвитку українського громадянського суспільства і держави в цілому. Реалії життя ускладнили процес виховання дітей та молоді, створили передумови для кризи духовно-ціннісних орієнтацій людини. Ідеологічна і соціальна нестабільність у країні, пошуки антитези до класичних духовних цінностей, недовіра регуляторних духовно-моральних орієнтирів, наявність різних, а іноді протилежних точок зору щодо шляхів формування духовності підростаючого покоління зумовили наростання в суспільстві соціальної тривожності, невпевненості у майбутньому, агресивності й жорстокості. Збільшилася кількість дітей з девіантною поведінкою, схильних до суїциду, насильства, бродяжництва, вживання алкоголю і наркотиків тощо. Ці процеси вимагають постійної уваги, пошуків нових шляхів психолого-педагогічного розв'язання цієї складної й багатоаспектної проблеми. Тому одне із головних завдань психолого-педагогічної науки і практики полягає у всебічному розвитку позитивних природних рис людини, у пригашенні негативних та максимальній гармонізації перших і других у характері. Отож, вихованню, розвитку, гармонізації всього комплексу почуттів, емоційної культури, позитивного характеру, толерантної свідомості, поведінки потрібно приділяти увагу якомога раніше.

Для вирішення перелічених проблем суспільству недостатньо передових знань. Воно повинне відновити віру, привернути увагу до традиційних духовних національних джерел, загальнолюдських цінностей, які протягом тисячоліть одухотворяли всі його прогресивні діяння. Необхідно посилювати і поглиблювати гуманізацію освіти, утвердження людини як найвищої соціальної цінності, сприяти найповнішому розкриттю її здібностей та забезпеченню пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища.

Назрілі проблеми спричинили появу особливого напрямку у педагогіці – **педагогіки толерантності**, яка все більше набирає сили у всьому світі, зокрема і в нашій країні. У кінці ХХ ст. у науковому та педагогічному обігу виникає глибокий інтерес до поняття «толерантність», «виховання толерантності» та до «педагогіки толерантності» в цілому. Слід зазначити,

що для української освіти ця проблема є новою. Проте за останнє десятиріччя такі учені та педагоги, як Я. Береговий, І. Бех, І. Зязюн, В. Мадзігон, В. Кремінь, С. Ніколаєнко, В. Андрущенко, А. Погодіна, О. Помету, О. Сухомлинська, та інші докладають багато зусиль для роз'яснення і впровадження в практику ідей гуманізації та толерантності. Вони зазначають важливість розвитку «педагогіки толерантності», яка передбачає спеціально організований навчальний процес, одним із завдань якого є навчання вихованців правил поважного ставлення до інших людей, народів, культур, правил відкритої діалогічної взаємодії соціальних і національних груп.

Мета нашого дослідження є різноаспектний аналіз проблем виховання толерантності, а конкретним завданням – визначення сутності поняття «толерантність» та завдань виховання цієї якості особистості.

Теоретичною базою для розвитку цієї проблеми в нашій країні стали: Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Закон України «Про освіту», Національна програма «Діти України», в яких знайшли розкриття проблеми демократизації та гуманізації всіх сторін життя сучасного суспільства і системи освіти, Рекомендації ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій; Резолюція ООН про проголошення Міжнародного року толерантності, Декларація принципів толерантності.

На виконання Програми дій ООН щодо поширення ідей толерантності, встановлення безконфліктних відносин між людьми, країнами і збереження миру на землі в Україні було розроблено ряд заходів та підхоплені творчими педагогічними колективами різних навчальних закладів. Крім того, проблеми виховання толерантності було розглянуто в наукових дослідженнях О.С. Матієнко (2006 р.) та Т.М. Білоус (2004 р.)

У наукових дослідженнях О.С. Матієнко на основі аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових джерел, визначено, що майже у всіх країнах світу, як би вони не різнилися політичними чи культурними традиціями, існує спільне трактування поняття «толерантність». Так, *англійські* науковці визначають «толерантність» як готовність і здатність приймати будь-яку особистість або річ без протесту та втручання. *Американці* – як повагу і визнання до переконань та дій інших людей. У *китайській* мові поняття «бути толерантним» означає виявляти чуйність по відношенню до інших. *Українськими науковцями* «толерантність» трактується як терпимість до чужої думки. І важливо відмітити, що *терпимість* – це не одне і теж саме, що терпіння та терпеливість. Якщо *терпіння* визначає частіше всього почуття людини, яка відчуває біль, насильство або якісь інші форми негативного впливу, а *терпеливість* – це властивість індивіда, як правило, виявляти терпіння, що стає рисою його характеру, то *терпимість* містить у собі повагу до інших і відмову від домінування чи насильства, це властивість відкритості і вільної думки.

Проаналізувавши різні підходи до визначення поняття «толерантність», було з'ясовано, що більшість науковців розглядають його як соціальну

цінність, норму соціального життя, принцип людських взаємин, поведінки, якість особистості. Виходячи з вищесказаного, **толерантність** – складне і багатогранне утворення, яке є важливою моральною якістю особистості, завдяки чому спілкування між людьми стає виваженим, що, в свою чергу, сприяє знаходженню істини навіть у конфліктній ситуації. Це якість, яка проявляється у повазі до чужих думок, звичаїв, вірувань, політичних уподобань, інтересів та почуттів інших людей; толерантність є взаємоповагою через взаєморозуміння та основою цивілізованих стосунків [6, 8].

Ми вбачаємо у толерантності ще одну важливу якість особистості, а саме протистояння стереотипності та авторитаризму, що сприятиме успішній адаптації людини до нових соціальних умов. На нашу думку, людина, яка не має цієї якості, проявляє зайву категоричність у рішенні різних життєвих проблем, виявляється нездатною до різного роду змін і стосунків. Тому можна виділити два важливих аспекти толерантності:

- зовнішня толерантність (до інших), тобто сприйняття і розуміння того, що інші можуть мати свою позицію, своє бачення з різних точок зору, з урахуванням різних факторів;
- внутрішня толерантність (до невизначеності) – здатність приймати рішення, обдумувати проблеми, навіть коли невідомі всі умови і можливі наслідки.

Виховання в особистості почуття цінності іншої людини, її моральної самобутності, готовність до життєвих колізій та змін набуває у цьому зв'язку суттєвого значення і є базовим для виховання толерантності.

Узагальнюючи висвітлене, можна визначити **мету виховання толерантності** – виховання у підростаючого покоління потреби і готовності до конструктивної взаємодії з людьми та групами людей, незалежно від їхньої національної, соціальної, релігійної належності, поглядів, стилю мислення і поведінки. Ми визначили два напрями досягнення цієї мети і відповідно до них завдання:

1. Виховання миролюбства, терпимості, уміння позитивно взаємодіяти:
 - формувати у дітей знання про певну особистісну якість та уміння визначати межі толерантності;
 - формувати негативне ставлення до агресії та насильства в будь-якій формі;
 - розвивати здатність до міжнаціональної і міжрелігійної конструктивної взаємодії;
 - формувати у дітей повагу як до себе, так і до людей іншої культури, інших поглядів, поведінки;
 - формувати здатність пристосовуватися до невизначеностей, можливих змін у житті соціально прийнятним способом;
2. Створення толерантного середовища у суспільстві та в освіті:
 - профілактика тероризму, екстремізму, агресії у суспільстві;
 - гуманізація і демократизація у суспільних та сімейних стосунках;

– реформування системи освіти і виховання, з використанням ідей педагогіки толерантності.

Отже, аналіз останніх досліджень і публікацій переконали нас у важливості і актуальності даної проблеми для сьогодення і безпосередньо для виховання підростаючого покоління. Розуміючи те, що Європа цю проблему підіймає в тому чи іншому вигляді уже п'ять століть, а ми лише протягом останнього десятиріччя, нам потрібно розумно використати досвід інших і водночас, враховуючи особливості та менталітет нашого народу, виробити свою систему виховання толерантності.

Необхідно зазначити, що проблема виховання толерантності розглядалася українськими науковцями лише у процесі вивчення проблем виховання школярів та підлітків. Але оскільки, зазвичай, стереотипи і упередження закладаються нашими батьками, які вже бачили життя, і на основі свого не завжди позитивного досвіду передають їх у спадок своїм дітям, ми вважаємо, що виховання толерантності актуальне і необхідне вже в дошкільному віці. Адже саме в цьому віці у дитини достатньо легко і невимушено формується необхідна життєва компетентність, адаптованість та адекватна зорієнтованість у навколишньому середовищі, уміння сприймати людей такими, якими вони є. Крім того, «у цьому віковому періоді найбільш інтенсивно проявляється психологічний механізм емпатії, за якого ті чи інші емоційні переживання однієї дитини викликають відповідні емоційні прояви у іншої. На основі співчуття іншій дитині може здійснюватися щодо неї морально значущий вчинок» [2, 19].

Тому надалі метою нашого дослідження буде довести це і визначити основні завдання, принципи і шляхи виховання толерантності у дітей дошкільного віку. А перехід дошкільної освіти від авторитарно-дисциплінарної до особистісно-орієнтовної моделі, який відображається у Базовому компоненті і вимагає нових підходів до виховання і навчання дошкільнят, дає широку можливість для цілеспрямованого виховання у дитини почуття цінності іншої людини та самого себе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні // Дошкільне виховання. – 1999. – 23 с.
2. Бех І.Д. Формування у дитини почуття цінності іншої людини // Педагогіка толерантності. – 2001. – № 2. – С. 19.
3. Воспитание гуманных чувств у детей / Под ред. Л.Н. Прокопенко, В.К. Котырло. – К.: Рад. школа, 1987. – 174 с.
4. Декларація принципів толерантності // Педагогіка толерантності. – 1999. – № 3/4. – С. 175-180.
5. Матієнко О.С. Виховання толерантності у старшокласників середніх загальноосвітніх ліцеїв Франції: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07 – К., 2006. – С. 8.